

Oleksandr
Myched

„Cesty tu nie sú. Vôbec.
Človek už ani nevie, kto
za to môže: tanky či vláda?
Či jednoducho čas?“

Krv ti s uhlím pomiešam

Porozumieť
ukrajinskému
Východu

absint
prekliatí/reportéri

absynt

Oleksandr Myched: Krv ti s uhlím pomiešam

Porozumieť ukrajinskému Východu

Preložila Veronika Goldiňáková

R U S K O

LUHANSKÁ
OBLASŤ

Sjevjerodoneck

Lysyčansk

Kramatorsk

Bachmut

Dobropilla

Kostantynivka

Luhansk

UKRAJINA

Pokrovsk

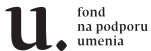
Doneck

DONECKÁ
OBLASŤ

Azovské more

- Hranice regiónov pred reformou v roku 2020
- Územia, ktoré boli do februára 2022 pod kontrolou Doneckej ľudovej republiky a Luhanskej ľudovej republiky

Vydanie publikácie podporil z verejných zdrojov Fond na podporu umenia

This book has been published
with the support of the Translate
Ukraine Translation Program

Táto kniha vznikla s podporou
prekladateľského programu
Translate Ukraine

UKRAINIAN
//IIIIBOOK
INSTITUTE

Copyright © 2024 by Oleksandr Myched
Translation © Veronika Goldiňáková
Design & Layout © Pavlína S. Morháčová
ISBN 978-80-8203-538-7

Intro

0

V decembri 1980 sa Oleksij Nikitin v Donecku stretol s reportérmi Kevinom Klosem (z denníka *Washington Post*) a Davidom Satterom (z denníka *Financial Times*), aby im rozpovedal o svojvôli panujúcej na Donbase a o chaose, ktorý opantal jeho vlastný život.¹ O témy nebola núdza.

V roku 1969 tridsaťdvaročný Oleksij zhromaždil 129 pracovníkov, ktorí sa podpísali pod spoločný list adresovaný ÚV KSSZ o protiprávnom konaní vedenia bani Butivka a o systematickom porušovaní bezpečnostných postupov. Nikitin pracoval ako banský inžinier a chcel vytvoriť skupinu, ktorá by hájila práva robotníkov. Varoval, že v bani hrozí výbuch. O rok nato ho prepustili, ešte o čosi neskôr vylúčili zo strany a baníkov prinútili odvolať podpisy kolektívneho listu.

V Donecku v tom čase fungovalo vyše päťdesiat baní, no Oleksij sa ocitol na čiernej listine a v žiadnej ho nechceli zamestnať.

Dva roky sa dovoľával spravodlivosti, navštevoval Moskvu. Pokúsil sa preniknúť na nórske veľvyslanectvo a odovzdať im svoje svedectvo a dokumenty. Zadržala ho KGB a odviezla späť do Donecka.

V decembri 1971 v bani Butivka došlo k výbuchu. Baníci si spomenuli na Nikitina a jeho predpoveď katastrofy.

Rozčúlený dav skandujúci jeho meno zastavilo až pol tisíca milicionárov a príslušníkov poriadkovej polície.

O tri týždne Nikitina zatkli a obvinili z protisovietskeho sprisahania. A ako sa dá bojovať s protivníkmi? Ako ich naučiť láske k Vlasti? Nijak inak než nútenou liečbou.

Spočiatku nerozumel, kam ho to vlečú. Svitlo mu až pri slovách sanitára: „Usúdili, že keď si sa dal na politiku, asi si prišiel o rozum. O svoje veci sa nestrachuj, budeš tu navždy.“ V Dnipropetrovskej špeciálnej psychiatrickej liečebni strávil Nikitin tri roky. Na prvom oddelení vraj bolo tridsať mužov s telami zohavenými experimentálnou liečbou a násilím. Vylučovali príznačný zápach chémie, ktorý zaplnil celý priestor.

Sovietsky systém vedel byť skutočným inžinierom ľudských duší. Napríklad vedel premeniť zdravého pacienta na lazára. Alebo mu zvýšil telesnú teplotu na štyridsiatku a spôsoboval bolesť, čo sa sformovala do podoby vrtačky zahrýzajúcej sa do tela.

A boli tam aj takí ako on. Politickí. Nespoľahliví. Nezlomní. Tí, ktorí spochybnili systém.

Nikitin sa nikdy nezľakol práce, v liečebni sa zabýval, pracoval ako tesár a kamenár a neskôr aj ako sanitár.

Napokon ho previezli do všeobecnej psychiatrickej liečebne v Donecku, odkiaľ ho pustili až v marci roku 1976.

Pochopil, že spravodlivosť musí hľadať inde, tam jej niet. Už o rok ho znovu zavreli, chytili ho neďaleko nórskeho veľvyslanectva, kde žiadal o politický azyl. Z Doneckej mestskej psychiatrickej liečebne sa Nikitinovi podarilo utiecť. Niektoré zdroje uvádzajú, že sa v lesoch skrýval viac než mesiac. KGB ho opäť chytila a umiestnila do už bolestne známej Dnipropetrovskej špeciálnej psychiatrickej liečebne. O nejaký čas ho opäť previezli do Donecka.

Tak prešli tri roky.

Až kým ho v roku 1980 nepustili na slobodu.

Nikitin sa stal nepohodlným pre systém a nepotrebným pre miestnych legendami opradených vládcov. Jedna taká legenda hovorí o opijáši na svadbe niečieho syna na lodi, ktorá bez akéhokoľvek varovania vplávala do tureckých výsostných vôd.

Rozzúrený Volodymyr Dehtarov, tajomník oblastného stranického výboru – ten, vďaka ktorému sa Doneck stal známy ako mesto ruží – chrstol Nikitinovi priamo do tváre: „Ak budeš strkať nos do našich záležitostí, krv ti s uhlím pomiešam a zomeliem ťa na hnojivo!“

V roku 1980 Nikitin pozval do Donecka dvoch zahraničných novinárov, aby to všetko videli na vlastné oči a rozpovedali celému svetu, ako represívna mašinéria nakladá s telami a dušami svojich občanov.

Novinári s ním strávili štyri dni.

V jeden večer vyzrel z okna na čakajúce autá príslušníkov Výboru pre štátnu bezpečnosť a povedal: „Myslím, že len čo odídete, zavrú ma.“

A hovoril ďalej.

1

Na ukrajinskom Východe som sa po prvýkrát ocitol v decembri 2016.

Bolo to zvláštne obdobie.

Prebiehalo tam hľadanie a formovanie identity; nosenie vencov a tričiek s nápismi „Láskajte sa krásavice, lež nie s Moskaľany²“ sa stalo výzvou a menilo sa na politické heslo. Vymierala ideológia, ktorá v podobe vrstiev graffiti a ošúchaných billboardov volala z trosiek tovární

a mestského priestoru. Debatovalo sa o dekomunizácii, mestá dostávali nové názvy a staršiu generáciu porážala tá nadchádzajúca. Mladých unavovali staré mýty a vopred určené životné boje, ktoré boli nútení zvädzať. Prestahovalci sa snažili prispôbiť menšie mestá, v ktorých sa ocitli, svojim potrebám – kultúre, školstvu, podnikaniu.

Mne sa pošťastilo a stal som sa členom projektového tímu *Metamesto: Východ*, ktorý viedla mimovládna organizácia Garage Gang. Rok a pol sme pracovali v šiestich mestách v Doneckej a Luhanskej oblasti: v Kostantynivke, Pokrovsku (niekdajšom Krasnoarmejsku), Dobropilli, Lysyčansku, Sjevjerodonecku a Bachmute (niekdajšom Artomovsku).

Každý z nás mal svoju úlohu – jedni sa zaoberali urbanistickými otázkami, druhí sa venovali architektonickým riešeniam s cieľom skrášliť život miestnych, ďalší mali na starosti oficiálnu a neoficiálnu kultúru. Výsledkom mala byť aktivizácia kultúrneho života vybraných miest, budovanie voľných verejných priestranstiev, nadviazanie kontaktov medzi aktivistami, usporadúvanie workshopov a organizácia projektov na „spoločné náklady“.

Ja som mal na starosti výskum mestských mytológií. Nájsť tie najmenšie nedeliteľné častice mýtu rozloženého na atómy. Dopátrať sa univerzálie. Vykonať pitvu Chrona požírajúceho svoje deti jednu generáciu za druhou.

Mytológií úzko súvisia s rozprávaním, reprodukovateľnosťou. Dajú sa vyťažiť, vylúpnuť z vedomia miestnych. Dajú sa nanútiť, zakoreniť, vštepiť.

Občas sú to historické postavy, miestni dejatelia, po ktorých pomenúvajú ulice v mestečkách, ale aj duševné

poruchy. Mytologéma je príbeh, celok, obraz zrozumiteľný každému obyvateľovi toho-ktorého mesta bez ohľadu na príslušnosť k určitej generácii.

Z tých príbehov, z mytologém, sa nakoniec mali stať umelecké diela vytvorené mladými ukrajinskými umelcami a rozmiestnené vo verejnom priestore.

Štruktúra tejto knihy do značnej miery reprodukuje priebeh výskumu – prvé zoznámenie, návrat a hlbší ponor a napokon pokus opísať, čo sa stalo. Spojiť všetky dejové línie.

Každé zo šiestich miest sme navštívili počas všetkých štyroch ročných období. Pocity sa striedali, februárovú depresiu nahrádzalo marcové blato, júlová zeleň a napokon suchý september a potom znovu nasledoval pád do novembrovej depresie zasypanej uhoľným prachom.

2

Prečo som odišiel na Východ a cestoval po ňom niekoľko rokov?

Človek môže prežiť celý úspešný život, mať kariéru, každoročne lietať na zimnú či letnú dovolenku a nikdy pritom necestovať zo severu na juh. Ani z východu na západ. Všetci máme pomyselnú mapu stereotypov a predstav o svojej krajine – na severe vraj nie je nič, len továrne, robotníci, žiadna kultúra. Či naopak – sami lajdáci a závisláci. Alebo ďalší kultúrny Piemont, ktorý však v honbe za turistickým „polohovaním“ stráca vlastnú identitu.

A ako porozumieť časti svojej krajiny, v ktorej vypukne vojna? Hybridná vojna, vnucovanie názorov; akoby nešlo o imperialistickú okupáciu, ale o prejav vôle miestneho obyvateľstva. Akoby nešlo o manipuláciu povstania más,

ale o úprimnú túžbu ľudu spočinúť v lone rozpadávajúcej sa sovietskej minulosti.

Táto kniha predstavuje pokus vysvetliť čitateľom mojej generácie – prvej generácie, ktorá sovietske nezažila do takej miery –, čo je to Sovietsky zväz. Porozprávať sa s čitateľmi ako ja, čo nikdy nenavštívili tie časti krajiny, o ktorých médiá, zdanlivo, už všetko vysvetlili. Áno, stereotypov, falošných správ a mýtov je viac než dosť.

Prostredníctvom príbehov, rozhovorov a archívnych výskumov chcem objasniť aspoň čosi. Získať vedomosti samostatne, nedostať ich na striebornom podnose. Prostredníctvom výskumu si prisvojiť a osvojiť kúsok rodnej zeme, ktorú som predtým nepoznal.

3

A v neposlednom rade predstavuje túžbu spoznať ľudí, ktorí sa stanú tvárou vášho Východu. Práve ich príbehy poznamenať vašu pomyselnú mapu.

V tejto knihe sa ozývajú hlasy obyvateľov Východu. Profesionálni historici a vedci vyzývajú, aby sme neverili všetkému, čo tvrdí priemerné obyvateľstvo. Vraj len odovzdáva štafetu zvonku nanútených myšlienok a stereotypov, čo mu uviazli v myšliach. No presne to som potreboval – živý rozhovor. Živý príbeh a roztrieštené zhľuky vedomia.

Ako netunajší výskumníci sme sa ocitli vo veľmi výhodnej pozícii, mali sme príležitosť zhromaždiť úlomky viac-menej uceleného obsahu – oficiálne naratívy vlády, kanonické príbehy múzeí, emócie a sústredenie miestnych aktivistov. Hoci sa niekedy zdalo, že sme pre nich skôr knihou sťažností a podnetov.

Spočiatku sú hlasy ľudí, ktorých stretávate, zväčša anonymné. Je však len otázkou času, kedy sa spoznáte bližšie. Vráťte sa do tých miest po druhý, tretí raz.

Časom sme obrástli vzťahmi, známostami, blízkymi ľuďmi, zakoreňovali sme sa do priestoru. Nachádzali sme si obľúbené miesta na občerstvenie, dostávali sme zľavové kupóny do miestnych prevádzok (ahoj, desaťpercentná zľava v pizzerii Oliva v Lysyčansku). Rozprávanie anonymných neznámych sa postupne premenilo na rozhovory s ľuďmi, ktorých už poznáte, podporujete, hladkáte ich mačky, posielate im darčeky a pozdravy, vymieňate si správy pri rôznych sviatkoch.

Vtedy vzniká túžba vrátiť sa späť a upraviť najodvážnejšie citáty, ktoré by mohli uškodiť mojim respondentom. Alebo poškodiť naše nové priateľstvo.

Ďakujem všetkým, ktorí sa so mnou podelili o svoje príbehy a pozorovania. Ospravedlňujem sa za anonymnosť vašich vyjadrení. Ospravedlňujem sa za prípadné nepresnosti v tom, ako som zaznamenal vaše slová. Jednou zo zásadných tém tejto knihy je, že nič také ako objektívna realita neexistuje, a už vôbec nie na Východe. Preto nevyučujem, že to, čo ste povedali, sa niekedy nemusí zhodnúť s tým, čo sme počuli.

4

V tejto knihe zaznievajú aj iné hlasy.

Hovoria prostredníctvom archívov.

Hlasy svedkov, ktorí túto cestu už prešli.

A šesť jedinečných rozhovorov s ľuďmi z Východu, ktorí vnímali udalosti a bolesť a od počiatku vojny neustále pomáhali pochopiť hrôzu reality: Serhij Žadan, Alevtyna

Kachidze, Ihor Kozlovskyj, Roman Minin, Volodymyr Ra-
fejenko, Olena Sťažkina.

Bez vás by táto kniha nevznikla.

5

Vo svojom prejave pri preberaní Nobelovej ceny Svetlana Alexijevič hovorí: „Vždy ma trápilo, že pravda sa nezmestí do jedného srdca, jednej mysle. Že je akási roztrieštená, je jej veľa, rôzni sa a je roztrúsená po celom svete. (...) Čomu sa venujem? Zbieram každodenné pocity, myšlienky, slová. Zbieram život svojej doby. Zaujíma ma história duše. Život duše. To, čo veľkým dejinám zvyčajne uniká, čo si nevšímajú.“

Jej viachlasná, viacväzková štúdia sovietskosti bola jedným z orientačných bodov prístupu, ktorý som sa snažil napodobniť a priblížiť.

Za niektoré názory svojich anonymných spolubesedníkov sa vopred ospravedlňujem a ako sa hovorí: „Redakcia nemusí zdieľať názory respondentov a ani sa s nimi nemusí stotožňovať.“

Nikdy pred Východom a ani po ňom som sa nestretol s takými radikálne odlišnými spomienkami na tú istú udalosť v závislosti od priepastne rozdielnych politických názorov a presvedčení o konkrétnej svetonázorovej mytológii.

6

V tejto knihe sa vojna často nespomína. No objavujú sa jej ozveny a nariekanie ľudí na zlé cesty. A zničené životy.

Spomína sa v nej násilie a absurdita všedného života. Násilie, ktorým sa plní svet. To, čo robia s ľuďmi celkom skutoční okupanti či cudzinecké Légie smrti.

Hrôzy, krutosť, vyhladzovanie, útlak, ktoré spôsobili rôzne štáty občanom cudzích krajín.

Štáty svojim občanom.

Ukrajinci Ukrajincom.

Ľudia ľuďom.

7

Príbeh sa začína takto...

I

Kostantynivka. 1.

Všetko sa začína taxikármi. Kérdeť hladných dravcov pripravených trhať mäso. A priniesť ho kamkoľvek. Výkriky *Doneck! Torez!* a ďalšie názvy známe z výtlačkov novín. V istej chvíli človek už len čaká, kedy niekto vykrikuje *Casablanca!* – klasický tranzitný bod, z ktorého bolo počas druhej svetovej vojny možné dosiahnuť záchranu.

„Čo je to za budovu?“ čelné sklá taxíkov sú obvešané ikonami: hotové ikonostasy.

„Škôlka.“

„Tak ju zničili až po vojne?“

„Nie, ešte dávno pred ňou. Takú máme vrchnosť, doriti s ňou.“

Zničená autobusová zastávka. Na nej stojí nápis: „Juščenko, tresni hlavou o stenu.“

Predajňa svietidiel – „Všetko až po žiarovku.“

Bizarná budova s vežičkou. Na jedných dverách (otvorených) je nápis „Obradné služby Requiem. Výstavná sála.“ Na druhých (ako vždy, zatvorených, kam sa človek nikdy nedoklope) zasa stojí: „Raj.“

Ošarpané steny, porozbíjané okná. Oblepené novými plagátmi s portrétmi kandidátov na poslancov.

„Keby som mal povedať niečo o našom meste, povedal by som, že mi pripomína jadro uránu. V centre je všetkého veľa: obchodov, kaviarničiek, parkov, no na periférii je celkom prázdno. Skrátka nikde nič.“

„My mladí máme vlastnú zábavku – túlame sa po opustených továrňach a schátraných budovách.“

„Za sovietskych čias sme mali takmer dvadsať tovární. Vôbec tu nežili vtáky. Neprežili by. A ženy vôbec nenosili nylonové pančuchy. Teraz zostali dve továrne. A keď sa niekto sťažuje na miestnu ochranu životného prostredia, poviem mu, nech sa započúva do spevu vtákov.“

„Páči sa mi eklektizmus nášho mesta. Tie pozostatky industriálneho prostredia. Cítiť tu stret epoch. Prenutie čias.“

„Možnosti sú tu naozaj neuveriteľné. Nech spravíš čokoľvek, budeš prvý.“

„Život tu nebadane plynie zo dňa na deň. Potichu, pokojne. Sotva žmurkneš a zbehne desať rokov. Tak, to si zapamätajte – desať rokov tu prebehne za jeden deň. V Kyjive sa dni vlečú. Tam jeden deň trvá desať rokov.“

„Človek si ľahko obľúbi San Francisco, no skús si obľúbiť Kostantynivku. Mne sa páči práve pre to, že nie je ľahké si ju obľúbiť. Každý deň hľadám niečo, čo by sa mi tu mohlo páčiť.“

„Toto mesto treba milovať pre jeho obyvateľov. Je to taká vyhňa zaujímavých postavičiek.“

„Kedysi nás nazývali mesto skla. Pokiaľ išlo o výrobu skla, boli sme hlavným mestom zväzu. V našom Avtoskle sa varilo rubínové sklo na kremelenské hviezdy. Sklo na ponorky a osvetlenie vesmírnych lodí. Aj Leninov sarkofág vyrobili naši. Oni predsa vyrobili aj kapotáže rakiet,³ ktorými po nás teraz strieľajú. Vyzerá to tak, že vyrábali nástroje na vlastnú vraždu.“

„Vyrábali aj vianočné gule. Mnohí máme doma také isté. Rovnakého tvaru.“

„Vyrobili sklenenú fontánu. Možno ste si ju všimli na našom erbe. Sklenenú fontánu, čo vystavovali na Svetovej výstave v roku 1939 v New Yorku.“ (výška: 4,2 metra, priemer: 2,25 metra)

„Na Gagarinovom prospekte máme viacero mozaík. Navštevovali nás najlepší ikonopisci z Charkiva, ktorým sme ukázali naše vesmírne mozaiky. Všetko nám vysvetlili. Vraj je na nej vyobrazený kozák a z hlavy mu vychádza sled', ktorý ovinie celý vesmír.“

„Aktivisti nám namaľovali erb. Každý večer ho ktosi počarbal a aktivisti ho na druhý deň obnovovali. Teraz je zatretý farbou. Aktivisti čakajú.“

„Pamätník Lenina a Leninovo kino boli pokreslené penismi, dali totiž farbu deťom a to ony všetko tak veselo namaľovali.“

„U nás sa neprestajne zvädza boj medzi proukrajinskými a proruskými graffiti umelcami. Naposledy som videl nápis Sláva DLR, potom niekto zamaľoval D a dopísal U: Sláva ULR.“

„Je mi ľúto mladých, ktorí sa sobášia v tomto meste. Najprv sa podpíšu v tom otrasnom úrade a potom vyjdú do tohto otrasného mesta. Kde sa tu vôbec môžu odfotiť? So zničnými továrňami na pozadí? Ak chcú aspoň aké-také fotky, musia cestovať až do Družkivky.“

„Ludia sa tu necítia doma. Kedysi sa tak cítili aspoň v továrňach. Pri nich boli školy aj obchody. Ešte aj cintoríny. Celý životný cyklus.“

Miesime špinu. Cesty tu nie sú. Vôbec. Človek už ani nevie, kto za to môže: tanky či vláda? Či jednoducho čas?

V Košťantynivke sa nachádza pomník v podobe tanku IC-3, ktorý vyradili zo služby v máji 1945. Simulakrum, čo si nárokuje uchovávanie spomienok na mýtus.

Mimochodom, v roku 2014 sa ozbrojencom podarilo naštartovať motor podobného modelu tanku a zísť s ním z podstavca v obci Oleksandro-Kalynovye v okrese Košťantynivka.⁴ Nakrátko na ňom dokonca aj bojovali.

Ťažko si predstaviť smutnejší obraz na vysvetlenie, čo sa vtedy dialo.

„Naše mesto je postavené v štýle deštruktívneho konštruktivizmu.“